

Eleonora Naxidou & Yura Konstantinova (Eds.), *Christian Networks in the Ottoman Empire: A Transnational History*, Central European University Press, 2024, 340 s.

Değerlendiren: Oğuz Demir

Balkan tarihi ve milliyetçiliği alanında uzman iki akademisyen olan Eleonora Naxidou ve Yura Konstantinova'nın editörlüğünü yaptığı *Christian Networks in the Ottoman Empire: A Transnational History* (2024) adlı eser, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güneydoğu Avrupa'sındaki Hristiyan toplulukları arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin imparatorluk içindeki ve ötesindeki etkilerini incelemektedir. Central European University Press tarafından yayımlanan bu eser, Osmanlı çalışmalarında geleneksel ulus-merkezli yaklaşımlara meydan okuyarak, sosyal, ekonomik, dini ve siyasi ağların birbirine bağlılığını tarihsel ağ analizi metodolojisiyle incelemektedir. Kitap, Güneydoğu Avrupa'daki transnasyonal Hristiyan ağlarının işleyişini ve bu ağların imparatorluğun sosyo-politik dinamiklerini nasıl şekillendirdiğini derinlemesine araştırmaktadır. İki ana bölümden oluşan çalışmada, ilk bölüm Osmanlı Balkanları içindeki ağları, ikinci bölüm ise Balkanlar'ı etkileyen dış ağları ele almaktadır. Her iki bölümde de, bu ağların yapısı ve etkileri, disiplinlerarası metodolojiler ve çok dilli kaynaklar kullanılarak kapsamlı vaka incelemeleriyle ele alınmaktadır. Geç Osmanlı dönemindeki sosyal ağlar, ticaret ilişkileri, eğitim sistemleri, dini dinamikler, konsolosluk faaliyetleri ve devrimci hareketler gibi çeşitli konuları irdeleyen eser, Osmanlı İmparatorluğu'nun karmaşık yapısını ve Hristiyan ağlarının bu yapıdaki rolünü anlamak için önemli bir kaynaktır.

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, oguz.demir5@ogr.sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5816-8322>

DOI: 10.12658/D0399
insan & toplum, 2025;
insanvetoplum.org

Kitabın birinci bölümü, Osmanlı İmparatorluğu içindeki sosyal ve ticari ağların Balkanlar'a yayılmasını ve yerel elitlerin bu ağlardaki rollerini incelemektedir. Bölümde, yerel elitler ve tüccarların ağlardaki rolleri, ağların işleyiş biçimi ve Osmanlı İmparatorluğu içindeki ve dışındaki etkileri ele alınmaktadır. Söz gelimi, Evguenia Davidova'nın çalışması, Osmanlı Balkanlar'ındaki ticareti, imparatorluklar arası ticari ağlar perspektifinden incelemekte ve bu ağların hem Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ekonomisine entegrasyonunun bir sonucu olduğunu hem de Osmanlı'nın Avrupa kapitalizmine olan ekonomik bağımlılığını derinleştirdiğini savunmaktadır. Özellikle, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ticari ve sosyal ağların sadece yerel düzeyde kalmayıp, Balkanlar'a doğru genişleyerek farklı topluluklar arasında ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkiler kurulmasına zemin hazırladığı vurgulanmaktadır. Tanzimat dönemi öncesi ve sırasında, yerel yöneticiler, tüccarlar ve diğer etkili kişiler arasındaki ilişkiler incelenmiş, bu ilişkilerin yerel yönetim ve ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Örneğin, Yonca Köksal'ın çalışması, 1840'lar ve 1860'larda Niş Vilayeti'nde Müslüman ve gayrimüslim yerel elitler ile devlet yetkilileri arasındaki sosyal ağları incelemektedir. Tanzimat reformları ve Bulgar kilise mücadelesi gibi faktörlerin etkisiyle, yerel elitler yönetimde ayrıcalıklar elde etmek amacıyla ittifaklar kurmuş ve bu ittifaklar, yerel yönetimi şekillendiren "mafya benzeri" gayri resmi yapılar oluşturmuştur.

Ticaret ortaklıkları ve pratikleri de bu bölümde önemli bir yer tutmaktadır. 19. yüzyıl Osmanlı Balkanları'nda farklı etnik ve dini gruplara mensup tüccarların ticaret yapma biçimleri, ortaklık kurma yöntemleri ve bu ortaklıkların uzun vadeli etkileri derinlemesine incelenmiştir. Apostolos Arsakis gibi önemli tüccarların ticaret ağlarındaki rolleri, bu bağlamda ele alınmış ve Arsakis'in bir doktor, toprak sahibi ve devlet adamı olarak sahip olduğu sosyal prestij, ticari faaliyetlerindeki başarısına nasıl katkıda bulunduğu analiz edilmiştir. Ayrıca, Arsakis'in tuz ticaretindeki ortaklıkları ve bu ticarete karşılaştığı zorluklar da tartışılmıştır. Tuz ticareti, bölümde ayrı bir önem atfedilerek ele alınmıştır. Tuzun, o dönemde gıda saklama açısından hayati bir öneme sahip olduğu belirtilmiş ve bu ticaretin Osmanlı ekonomisi ile yerel aktörler arasındaki güç ilişkileri üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Örneğin, Miloš Obrenović'in tuz ticareti üzerindeki kontrolü ve bu kontrolün el değiştirmesi süreci ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Balkan tüccarlarının sadece yerel düzeyde değil, Viyana ve İstanbul gibi önemli ticaret merkezleriyle de bağlantılar kurduğu, bu tüccarların Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgeleri arasındaki ticari faaliyetlerde aracılık yaptığı ve bu ağların bölgesel ekonomiye katkıları da vurgulanmıştır.

Elias G. Skoulidas'ın çalışması, Arnavutça konuşan Ortodoks Hristiyanların Balkanlar'daki uluslaşma sürecindeki transnasyonal ağlarını analiz etmeyi

hedeflemektedir. Yazar, teorik çerçeve olarak Miroslav Hroch'un uluslaşma sürecine dair üç aşamalı modelini temel almaktadır. Skoulidas'a göre, Arnavut milliyetçiliği, Hroch'un öne sürdüğü evrelerle uyumlu bir şekilde gelişim göstermiştir. Arnavut milliyetçiliğinin A ve B evreleri arasında keskin bir ayrım yapmak zordur (Todorova, 2005, s. 159). Bu nedenle, Arnavut milliyetçiliğinin gelişim sürecini analiz ederken, bu aşamaların birbirini nasıl takip ettiğini ve zaman zaman birbiriyle nasıl uyum gösterdiğini dikkate almak gerekmektedir. Son olarak, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi ve ekonomik değişimlerin sosyal ağlar ve ticaret pratikleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Özellikle Tanzimat reformlarının yerel elitler ve ticaret ağları üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Bu bölüm, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki karmaşık sosyal ve ekonomik yapısını anlamak için önemli bir çerçeve sunmakta ve yerel elitler, tüccarlar ve devlet yetkilileri arasındaki etkileşimlerin bölgesel dinamikler üzerindeki etkilerini detaylandırmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü, Osmanlı İmparatorluğu'nda ulus devletlerin yükselişi sürecinde Balkanlar'daki Hristiyan ağlarının dış bağlantılarını ve bu bağlantıların bölge içindeki etkileşimlerini incelemektedir. Konsolosluklar, ticaret ağları ve dini misyonlar gibi çeşitli kanallar aracılığıyla, Avrupa ve diğer bölgelerdeki gelişmelerin Balkanlar'daki toplumsal, ekonomik ve siyasi dönüşümleri nasıl şekillendirdiği analiz edilmektedir. Bu bölüm, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyan ağlarının, genellikle göz ardı edilen veya yeterince vurgulanmayan etkilerini ele alarak, bu ağların ulus devletlerin yükseliş sürecine olan katkılarını sistematik bir şekilde değerlendirmektedir. George Koutzakiotis'in çalışması, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Balkanlar'daki konsolosluk ağlarının gelişimini incelemekte ve bu ağların kurumsal yapısını ile uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Kapitülasyonlar aracılığıyla tesis edilen bu ağlar, özellikle 17. yüzyılda yoğunlaşarak bölgenin ticari ve diplomatik önemini vurgulamaktadır. Kitaptaki makaleler, sosyoloji, ekonomi ve tarih disiplinlerinin kesişiminde yer almakta ve bu alanların perspektiflerini birleştirmektedir. Elmira Vassileva'nın Amerikan Protestan misyonerlerini ele aldığı analizi, dini ve eğitimsel ağların karşılıklı etkileşimlerini incelemekte; misyonerlerin yerel halkın dini inançlarını dönüştürme çabalarını, İncil'in çevirisi ve sosyo-kültürel etkileri bağlamında değerlendirmektedir. Benzer şekilde, Yura Konstantinova'nın Bulgar tüccarlarını konu alan çalışması, ticaret ağlarının politik etkilerini nasıl kolaylaştırdığını ortaya koymakta; özellikle Nizhyn ve Odessa'daki Bulgar tüccar ağlarının Moskova ile kurduğu bağlantıları ve burslarla desteklenen öğrencilerin Rus etkisinin yayılmasındaki rolünü vurgulamaktadır. Her iki çalışma da, farklı türdeki ağların (dini, eğitimsel ve ticari) toplumsal ve siyasi dönüşümlerdeki etkileşimini anlamaya yönelik önemli bir perspektif sunmaktadır.

Bu bölüm, özellikle 19. yüzyılda Balkanlar’da yaşanan siyasi ve sosyal değişimleri anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bölümde ilk olarak, ideolojik ağların uluslaşma hareketlerindeki etkisi incelenmiştir. Gazeteler ve diğer yayın organları aracılığıyla yayılan milliyetçi fikirlerin, Balkan halkları arasında ulusal kimliklerin oluşumuna nasıl katkı sağladığı vurgulanmaktadır. Eğitim ağlarının uluslaşma üzerindeki rolü de bu bölümde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Protestan misyonierlerin okulları ve bu okulların Balkan halkları üzerindeki kültürel etkileri, ulusal kimliklerin şekillenmesinde önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir. Konsoloslukların, ulus devletlerin çıkarlarını koruma ve yayma süreçlerindeki etkileri de tartışılmıştır. Balkanlar’daki Avrupa devletlerinin konsoloslukları, yalnızca diplomatik faaliyetlerde bulunmamış, aynı zamanda yerel halk üzerinde etkili olmuş ve uluslaşma süreçlerini yönlendirmiştir. Bu konsolosluklar, ticaret ağlarının gelişmesine katkıda bulunarak bulundukları bölgelerin sosyo-ekonomik yapısını etkilemiştir. Balkan federasyonu fikirleri de bölümde önemli bir yer tutmaktadır. 19. yüzyıl Balkan aydınları arasında yaygın olan bu fikirler, halklar arasında iş birliği ve dayanışma arayışlarını yansıtmaktadır. Liuben Karavelov gibi önemli aydınların düşünceleri, bölgedeki sorunlara ulusal kimliklerin ötesinde ortak çözümler arama çabalarını ortaya koymaktadır.

Rusya’nın Balkanlar’daki siyasi ve dini etkisi de bu bölümde ele alınmıştır. Lora Gerd’in çalışması, Rusya’nın Balkanlar’daki kiliselere yönelik yardımlarının yalnızca hayırseverlik amacı taşımadığını, aynı zamanda siyasi hedeflere ulaşmak için stratejik bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Panslavizm ideolojisi çerçevesinde, Ortodoksluğun korunması ve yayılması, Rusya’nın Balkanlar’daki siyasi ve kültürel nüfuzunu artırma stratejisinin önemli bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Genel olarak, bu bölüm Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerindeki karmaşık siyasi ve sosyal dinamikleri anlamak için kapsamlı bir kaynak sunmaktadır. Uluslaşma, eğitim ve konsolosluk faaliyetleri gibi farklı konuları ele alarak okuyuculara derinlemesine bir analiz sağlamaktadır.

Kitap, Osmanlı dönemini bir “boyunduruk” olarak tasvir eden milliyetçi tarih yazımını eleştirerek, Hristiyan ağlarının modern Güneydoğu Avrupa’nın şekillenmesindeki bütünleştirici ve dönüştürücü rollerini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, tarih çalışmalarındaki “imparatorluk dönüşü” ile uyumlu bir şekilde, imparatorlukları statik ve baskıcı yapılar olarak değil, dinamik ve ağ tabanlı varlıklar olarak yeniden değerlendirmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun karmaşık yapısını ve Güneydoğu Avrupa’daki Hristiyan ağlarının bu yapıdaki rolünü anlamaya yönelik önemli bir eser olan kitap, tarihsel ağ analizi ve transnasyonal tarih yaklaşımlarını birleştirerek ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel ağları kapsamlı bir

şekilde ele almaktadır. Ulus-merkezli tarih yazımının ötesine geçen eser, Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası ilişkilerini ve ağlarını transnasyonal bir perspektifle analiz ederek alana önemli katkılar sunmaktadır. Ayrıca, mikro düzeydeki bağlantıları derinlemesine incelemesiyle özgün bir eser niteliği taşımaktadır. Çok disiplinli yaklaşımı ve merkez-çevre ilişkilerinin dinamik doğasını vurgulayan analiziyle dikkat çeken kitap, küresel dillerin yanı sıra Balkan dillerindeki kaynaklara dayanan zengin bir kaynak kullanımıyla araştırmanın kapsamını derinleştirmektedir. Bununla birlikte, bazı bölümlerde daha ayrıntılı analizlere ve kaynak kullanımına ihtiyaç duyulduğu gözlemlenmektedir. Genel olarak, kitap, Osmanlı İmparatorluğu'nun yalnızca ulus-merkezli bir perspektiften değil, aynı zamanda uluslararası ağların ve etkileşimlerin bir parçası olarak anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çok yönlü yaklaşımıyla, Osmanlı tarihi üzerine çalışan araştırmacılar, öğrenciler ve okuyucular için değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

Todorova, M. (2005). The trap of backwardness: Modernity, temporality, and the study of Eastern European nationalism. *Slavic Review*, 64(1), 140-164. <https://doi.org/10.2307/3650070>